

Marijan Slabe (1932–2022)

Marijan Slabe je pripadal generaciji arheologov, ki je na strokovno pot stopila s študijem na Filozofski fakulteti v Ljubljani v petdesetih letih dvajsetega stoletja. To je bil čas novih možnosti, ki so se za slovensko arheologijo odprle po drugi svetovni vojni z ustanovitvijo stolice na univerzi in sekcije za arheologijo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, z izdajanjem časopisa *Arheološki vestnik* ter velikimi terenskimi izkopavanji na Ptujskem gradu, Bledu in v Stični, večalo se je tudi število muzejev. Študente nove generacije, Slabetove vrstnike, Elico Boltin, Toneta Kneza, Vero Kolšek, Petra Petruja, Sonjo Petru, Ljudmilo Plesničar, Ivana Puš in Mehtildo Urleb so povezovali spomini na drugo svetovno vojno, opravljena gimnazijska matura v trdih povojnih letih in zavzetost za arheologijo, ki se je takrat tako kot drugod tudi pri nas uveljavila kot samostojna veda. S študijem pod vodstvom profesorja Josipa Korošca so si pridobili naziv diplomiranega arheologa in v prihajajočih desetletjih s predanim strokovnim delom in številnimi raziskavami pomembno prispevali k razvoju slovenske arheologije.

Univerzitetno izobrazbo je Marijan Slabe zaključil z diplomsko nalogo *Neolit Grčije* (1959) in se po nekaj letih pedagoške službe zaposlil na Zavodu za ureditev stare Ljubljane. Delo na področju arheologije je začel leta 1964 v znameniti stavbi, ki se boči nad Karlovško cesto pri župnijski cerkvi sv. Jakoba. Od leta 1969 sta ustanova, preimenovana v Zavod za spomeniško varstvo Ljubljane, in Marijan Slabe kot odgovorni konservator skrbela za nepremično arheološko dediščino občine Ljubljana, številnih dolenjskih občin in Posavja. Objavi *Novo arheološko spomeniško območje v Ljubljani* in *Varovanje arheološkega spomenika v praksi* (Varstvo spomenikov XI, 1967, 10–12; Varstvo spomenikov XV, 1972, 21–26) sta odraz Slabetove službene

kariere in zavzetosti za arheološke spomenike. Kot edini arheolog v tej območni enoti ZVKDS je dobrih 25 let skrbel za pravno in dejansko varovanje arheoloških spomenikov, samostojno je izpeljal več terenskih raziskav (Dravljje in Šempeter v Ljubljani, Polhograjska gora) ter spodbujal muzejske arheologe, da so arheološke posege na ogroženih terenih opravili tudi sami.

Za njegovo specialistično usmeritev na širokem področju arheologije je bila ključna najdba več grobov, na katere so naleteli leta 1968 pri gradbenih delih pri Dravljah v Ljubljani. Po prejetem obvestilu je M. Slabe z odločnim ukrepanjem zavaroval najdišče in organiziral sistematično arheološko izkopavanje grobišča. Pod njegovim vodstvom so v dveh letih odkrili 49 skeletnih grobov iz obdobja preseljevanja ljudstev. O draveljskih najdbah je M. Slabe poročal že leta 1968 na mednarodnem kolokviju o zgodnjem srednjem veku v Kranju (*Arheološki vestnik* 21–22, 1970–1971, 141–150). Grobišče je opredelil kot vzhodnogotsko, kar je bilo mogoče sklepati po dragocenih kosih noše, pozornost so vzbujale tudi umetno preoblikovane lobanje nekaterih pokopanih. Monografija o grobišču je bila objavljena leta 1975 v seriji Narodnega muzeja *Situla* (M. Slabe, *Dravljje, grobišče iz časov preseljevanja ljudstev*). Nova odkritja so v veliki meri zaznamovala raziskovalno delo konservatorja, ki je leta 1977 pridobil znanstveni naziv doktorja arheologije z disertacijo *Draveljska nekropola in njen delež pri proučevanju vzhodnogotskega obdobja na Slovenskem*.

Arheološkim temam iz poznoantičnega obdobja se je M. Slabe poznavalsko in pogosto posvečal tudi po odkritju nekropole v Dravljah. V *Arheološkem vestniku* so izšli njegovi članki o poznoantičnem grobu iz Dan pri Starem trgu (*Arheološki vestnik* 25, 1974, 417–423), o luksuzni pasni sponi iz Ljubljane

(Arheološki vestnik 29, 1978, 425–431), večkrat je pregledno predstavil “govorico arheoloških ostalin” o času preseljevanja ljudstev v Sloveniji (Arheološki vestnik 29, 1978, 379–392; Arheološki vestnik 33, 1982, 169–172), rad se je vračal k draveljskim najdbam, h krašenju predmetov (Arheološki vestnik 30, 1979, 441–458) in razlagam zanje, na primer za prstane (Arheološki vestnik 41, 1990, 455–464). Slabetove članke s podobno vsebino najdemo tudi v revijah *Zgodovinski časopis* (39, 1985, 185–191), *Archaeologia Iugoslavica* (17, 1976, 50–53) in *Balkanoslavica* (9, 1980, 9–15; 10, 1983, 29–36) ter v priložnostnih publikacijah, kot sta *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo* (Ljubljana 1984, 57–63) in *Avguštinov zbornik* (Kranj 2003, 82–90).

V ospredju Slabetovega delovanja pa je vedno bilo poslanstvo konservatorja, terenskega praktika in pisca konservatorskega etičnega kodeksa. Leta 1984 je zaslužen zasedel položaj direktorja na Republiškem zavodu za varovanje naravne in kulturne dediščine. Na tem mestu si je vztrajno prizadeval za prepoznanje pomena dediščine in uspešno delovanje spomeniškovarstvene službe. Pozneje, ko je postal svetovalec vlade za področje dediščine, je z mlajšimi kolegi enako dejavno sodeloval pri nadgradnji ohranjanja kulturne dediščine. Steletova nagrada za življenjsko delo na področju konservatorstva je bila leta 1996 podeljena pravi osebi – Marijanu Slabetu. Slovensko arheološko društvo pa mu je za njegov prispevek arheologa in konservatorja podelilo nagrado za življenjsko delo leta 2003.

In še nekaj osebnih spominov.

Med letoma 1974 in 1983 je Marijan Slabe večkrat poklical v brežiški muzej in me napotil visoko na Gorjance, kjer so ob cestnih delih odkrili temelje rimske hiše, v Sajevece ob Krki, od koder je kostanjeviški krčmar odpeljal nekaj gomil, in bližnji Stari grad nad Podbočjem, kjer se je na gradišču obetala novogradnja, ter v bližnjo Levakovo jamo, pred katero je že leta 1938 naplavilo “za vozove” človeških kosti. Poslal me je visoko v Posavsko hribovje, kjer je imel kmet v Rovišču pripravljeno kamnito ploščo z vrezanimi črkami, da jo podloži pod enega od stebrov kozolca. Slabe ni omenjal svoje preteklosti, zato sem šele ob pripravi tega besedila izvedel, da je del mladosti med drugo vojno preživel v Kostanjevici in je tudi pozneje

ohranjal stik z okoljem in ljudmi. Prav zbirka predmetov z rimskim prstanom z gemo, nekaj odlomkov lončenine in žensko lobanjo iz Levakove jame, ki so jo nabrali kostanjeviški jamarji, naju je tesneje povezala, saj je želel najdbe zaščititi in objaviti (Arheološki vestnik 27, 1976, 283–288), sam pa sem na njegovo pobudo v majhni jami odkril še sledove s konca bakrene dobe in potrdil poznoantično grobišče.

Z upokojitvijo se je Marijan Slabe s svojo bogato knjižnico slovenskih tiskov priselil na Rimsko cesto v Ljubljani, kjer sva postala delovna soseda. Z mladostnim navdušenjem se je posvetil pisanju o krajih v Polhograjskih dolomitih, ki so mu bili posebej ljubi. O Polhograjski gori (1980) in Dvoru pri Polhovem Gradcu (1990) je pisal že prej, ponovno pa o arheoloških raziskavah na Polhograjski gori v zborniku *Gospod z rožo* (2009) ter v obliki krajepisov o okoliških cerkvah in krajih Horjula (Zaklanec, Podolnica, Koreno). V bližnjem “Ježu” se je zjutraj družil s prijatelji iz svojega konservatorskega kroga, občasno sem se jim pridružil tudi sam.

Generacijska razlika ni dovoljevala, da bi Marijana Slabeta spoznal поблиže. Tako sem šele ob pripravi tega spominskega zapisa naletel na njegovo zbirko črtic *Iverje*, izdano leta 2008 v jeseni njegovega življenja. V njej opisuje spomine dečka na zadnja vojna leta v Kostanjevici na Krki. Pripoveduje o moreči osami kraja in lakoti, ki je pestila kratkohlavnika in družino. Govori o pustoti in molku, ki je prekrival mesto, ter o ljudeh, ki so stopili iz hiš le v največji nuji. O stari sodnji, ki so jo najprej naselili Nemci, potem pa domobranci. O zdravniku, ki je zdravil tudi partizane, in o pribežnikih z nemške strani. “Vse je kazalo na veliko utrujenosti ljudi, ki so živeli v nenehnem strahu pred monotonim mrkom in s hladno kovino prevlečenimi osamljenimi trenutki. Pri številki deset se je oficir ustavil, prenehal mahati z desno roko in jo dvignil. Ker število odbranih očitno ni zadostovalo, so ves postopek ponovili. Kaj neki se bo zgodilo z našim? je spraševala neka ženska soseda. Ob njej se je stiskalo dvoje otrok. Čas je tekel počasi, po polžje, in nenehno nosil v sebi grožnjo smrti. Mrtvim ni do svobode, živim ne do ječe ...”.

Mitja Guštin

Vida Pohar (1934–2022)

Lansko pomlad nas je presenetila žalostna vest, da nas je zapustila profesorica Vida Pohar. Vida Pohar se je rodila v Beogradu 9. julija 1934. Po končani gimnaziji se je vpisala na študij geologije in paleontologije na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 1960 je diplomirala in se zaposlila na Katedri za kvartarologijo Oddelka za montanistiko na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Leta 1981 je magistrirala z delom *Pleistocenska favna iz Jame pod Herkovimi pečmi* in leta 1991 uspešno zagovarjala disertacijo z naslovom *Poznoglacialna sesalska favna v Sloveniji*. Leta 1992 je na Naravoslovnotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani postala docentka in leta 1997 izredna profesorica. Poleg predavanj na matični fakulteti je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani študente arheologije poučevala predmeta Geologija kvartarja ter Paleolitik in mezolitik.

Z nastopom službe na Katedri za kvartarologijo je postala strokovna sodelavka in pozneje asistentka profesorja Franca Osoleta, ki je na fakulteti nadaljeval pedagoško in raziskovalno delo Srečka Brodarja. Z njim je sodelovala na številnih izkopavanjih paleolitskih najdišč: v Ovčji jami, Zakajenem spodmolu, Županovem spodmolu, Babji jami, Matjaževih kamrah, Marovski zijalki, Jami pod Herkovimi pečmi in Lukenjski jami. Leta 1987 je vodila sistematično izkopavanje v jami Judovska hiša v Beli krajini.

Strokovno se je Vida Pohar posvečala predvsem proučevanju pleistocenske favne. Obdelala in objavila je favno iz Marovške zijalke, Jame pod Herkovimi pečmi, Lukenjske jame, Babje jame, Ciganske jame in Poljšiške cerkve. Posvečala se je tudi obravnavi holocenske favne. Tako je poleg holocenske favne iz Lukenjske jame objavila favno z mezolitskih najdišč Breg pri Škofljici, Pod Črmukljo in Mala Triglavca ter živalske ostanke, ki so bili kot dodatki priloženi neolitskim pokopom v Ajdovski

jami. Poleg ledenodobnega živalstva in okolja so Vido Pohar živo zanimale paleolitske kulture. Ob sodelovanju s profesorjem Osoletom je prevedla in dopolnila tipološko listo Sonneville-Bordesove in Perrota za mlajšepaleolitska kamnita orodja in Bordesovo tipološko listo za staro- in srednjepaleolitska kamnita orodja ter tako omogočila, da sta ti splošno uveljavljeni tipološki listi, ki sta predstavljali osnovo za klasifikacijo paleolitskih kamnitih inventarjev, postali dosegljivi slehernemu slovenskemu arheologu.

Leta 1997 je začela sodelovati s profesorjem Gernotom Rabederjem s Paleontološkega oddelka Univerze na Dunaju, ki se je ukvarjal z evolucijo zobovja jamskega medveda. Skupaj sta izvedla manjša izkopavanja v Potočki zijalki, Križni jami, Ajdovski jami in Jami pod Herkovimi pečmi, da bi pridobila stratificirane vzorce zob jamskega medveda. Rezultati novih izkopavanj v prvih treh jamah so bili predstavljeni v monografijah *Potočka Zijalka: Palaeontological and Archaeological Results of the Campaigns 1997–2000* (2004), *Ajdovska Jama: Palaeontology, Zoology and Archaeology of Ajdovska jama near Krško in Slovenia* (2011) in *Križna jama: Palaeontology, Zoology and Geology of Križna jama in Slovenia* (2014), ki jih je izdala Avstrijska akademija znanosti. Pri vseh je kot urednica in avtorica sodelovala Vida Pohar.

Vida Pohar je odšla v zasluženi pokoj leta 2004. Bil sem zadnji študent, ki mu je bila mentorica pri diplomski v času zaposlitve. Vendar je tudi v pokoju ostajala predana svojemu nekdanjemu delu. Po letu 2004 je kot mentorica ali somentorica podpisana pri več diplomskih nalogah. Veliko svojega prostega časa je vložila v monografiji o Ajdovski in Križni jami, ki sta izšli v letih po njeni upokojitvi. Leta 2006 je Slovensko arheološko društvo Vidi Pohar podelilo častno članstvo. To je bilo priznanje humanistične

stroke naravoslovni profesorici za njen pedagoški trud in znanstveno delo na področju paleolitske arheologije in paleontologije.

Naj napišem še nekaj osebnih vrstic o profesorici Poharjevi. Bila je profesorica stare šole, točna, natančna in metodična. Energična gospa, ki je znala poskrbeti, da se nam študentom kljub zgodnji uri njenih predavanj ni nikoli zehalo. Prizadevala si je, da bi nam podala čim boljši prikaz ledenodobnega okolja, živalstva in paleolitskih kultur. Začela je z osnovami in teorijo prepletala s prakso. Na predavanja je prinesla kosti jamskega medveda in odlitke kamnitih orodij, ki smo jih morali pravilno orientirati, poimenovati in narisati. Srečanje z materialnimi ostalinami preteklosti (pa čeprav odlitki) je bilo nekaj, kar smo takrat pri drugih arheoloških predmetih močno pogrešali. Njeno pedagoško delo ni potekalo le med štirimi stenami. Študente je rada popeljala v muzeje in na teren, na ogled paleolitskih najdišč v Pivško kotlino ali v Potočko zijalko. Tam, kjer je bilo treba pošteno zagristi v breg, je marsikateri študent komaj sledil drobni profesorici na čelu kolone. Bila je velik ljubitelj narave, posebej gora. Zato je, kadar je stopila v objem gorskih gozdov, kar poletela. To dobro vem, saj sem leta 2000 sodeloval pri izkopavanju v Potočki zijalki. Čeprav je bila najstarejša v ekipi, je bila vsako jutro med prvimi pri jami.

Vida Pohar ni bila kabinetni tip znanstvenika in predavatelja, zatopljenega v svet različnih teorij. Snov in svoje znanstvene rezultate je podajala stvarno, na podlagi dejstev, jasno in vsem razumljivo. Kot profesorica je bila vedno spoštljiva in med študenti ni delala razlik. Je pa od nekaterih pričakovala več znanja. Na prvem izpitu pri njej nad mojim znanjem ni bila ravno navdušena in rekla mi je, naj se še malo usedem in ponovno oglasim. Tiste, ki smo kazali več zanimanja in nam fizični napor niso bili odveč, nas je povabila na izkopavanja v Potočko zijalko in Križno jamo, ki sta jih organizirala s profesorjem Rabederjem. Na mizi pred Potočko zijalko smo pregledovali zemljo, ki so nam jo nosili iz jame, in med drobcu kosti nestrpnost pričakovali kakšen paleolitski artefakt.

Po dolgem času sem se s profesorico Poharjevo srečal poleti 2021. Bila je čila, taka, kot sem jo imel v spominu, le počasi je hodila. Povedala mi je, da kljub težavam, ki jih prinesejo leta, z možem še kdaj opravi kakšen krajši sprehod po Polhograjskih Dolomitih, časi, ko je obredla vse pomembnejše vrhove slovenskih gora in se s profesorjem Rabederjem povzpela na Grossglockner, pa so žal minili. Zanimalo jo je moje delo in spraševala je po kolegih

arheologih, s katerimi ni imela več stikov. Z vsemi da je dobro sodelovala in da kljub nestrinjanjem ni nikoli nobenemu zamerila. Da, takšna je bila Vida Pohar, dobrovoljna, pozitivna in odprta oseba, ki posluša mnenja drugih in svojih ne vsiljuje drugim. Skromna, pripravljena vsakomur pomagati in z njim sodelovati, naj si bo to strokovni kolega, študent ali laik. Ostala nam bo v najlepšem spominu!

Izbrana samostojna dela profesorice Vide Pohar:

Marovška zijalka. – *Geologija* 19, 1976, 107–123.

Tipologija in statistična obdelava mlajšepaleolitskih kamenih inventarjev. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 6, 1978, 7–42.

Tehnika izdelave in tipologija staro- in srednjepaleolitskega kamenega orodja. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 7, 1979, 15–80.

Pleistocenska favna iz Jame pod Herkovimi pečmi. – *Geologija* 24/2, 1981, 241–284.

Holocenska favna iz Lukenjske jame. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 11, 1983, 33–72.

Poznoglacialna favna iz Lukenjske jame. – *Geologija* 26, 1983, 71–107.

Favnistični ostanki mezolitske postaje na prostem Breg – Škofljica pri Ljubljani. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 12, 1984, 7–27.

Kvartarni sesalci iz Babje jame pri Dobu. – *Zbornik Ivana Rakovca, Razprave IV. razreda SAZU* 26, 1985, 97–130.

Judovska hiša pri Moverni vasi – prva paleolitska postaja v Beli krajini. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 13, 1985, 7–15.

Kostni ostanki z mezolitskega najdišča Pod Črnučko pri Šembijah (Ilirska Bistrica). – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 14, 1986, 11–20.

Živalski kostni ostanki kot pridatki prazgodovinskih grobov v Ajdovski jami pri Nemški vasi. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 16, 1988, 85–102.

Ajdovska jama pri Nemški vasi – tudi paleolitska postaja? – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 17, 1989, 47–52.

Sesalska makrofavna v starejšem holocenu. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 18, 1990, 43–49.

Poznowürmska sesalska favna iz previsa Poljšiška cerkev. – *Razprave IV. razreda SAZU* 32, 1991, 315–339.

Mlajšewürmska favna iz Ciganske jame pri Željnah (Kočevje, južnovzhodna Slovenija). – *Razprave IV. razreda SAZU* 33, 1992, 147–187.

Veliki sesalci iz viška zadnjega glaciala v Sloveniji. – *Razprave IV. razreda SAZU* 34, 1994, 87–100.

Vpliv poznoglacialnih temperaturnih nihanj na velike sesalce v Sloveniji. – *Razprave IV. razreda SAZU* 38, 1997, 117–135.

Late Glacial mammal macrofauna in Slovenia. – *Quartär* 47/48, 1997, 149–158.

Stone- and Bone Artefacts from the Excavations 1997–2000 in Potočka zijalka (Slovenia). – V: M. Pacher, V. Pohar, G. Rabeder (ur.), Potočka Zijalka: Palaeontological and Archaeological Results of the Campaigns 1997–2000, 2004, 211–215. – Dunaj/Wien.

Kristina Mihovilić (1951–2022)

V jesenskem jutru nas je zadela žalostna vest, da se je za vedno poslovila naša velecenjena kolegica dr. Kristina Mihovilić, vrhunska znanstvenica in najboljša poznavalka istrske prazgodovine.

Kristina Mihovilić je bila rojena 17. novembra 1951 v Pulju, kjer je po dolgi in težki bolezni, s katero se je zelo pogumno borila, a ji kljub temu podlegla, 8. septembra 2022 tudi preminila.

Skupaj z le nekoliko mlajšo sestro Lili je odraščala v glasbeni družini, njun oče je bil priznan glasbeni pedagog. Umetniško ozračje je izoblikovalo njen poseben značaj, bila je zadržana in skromna, a pokončna, fina in elegantna osebnost, tako glasbena kot likovna umetnost pa sta ji bili poleg arheologije pomembni življenjski spremljevalki. Njeno stanovanje v stari meščanski vili, ne daleč od puljskega observatorija, je bilo podobno likovni galeriji in hkrati priročni znanstveni knjižnici, seveda pa ni manjkal niti pianino.

Po zaključku gimnazije v Pulju je vpisala študij arheologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1976 diplomirala pri prof. dr. Stanetu Gabrovcu. Za diplomsko delo je bila odlikovana s študentsko Prešernovo nagrado. Sledila je tako rekoč monografska objava njenega dela v posebnem zvezku revije *Histria archaeologica* Arheološkega muzeja Istre v Pulju, in sicer pod naslovom "Nekropola Gradine iznad Limskog kanala".¹ Prav ta študija je bila ključna, da je bilo Kristini Mihovilić v soavtorstvu s prof. dr. Stanetom Gabrovcem zaupano pregledno poglavje o Istri v vele-opusu "Praistorija jugoslavenskih zemalja V. Željezno doba" (Sarajevo 1987).² S tem

ji je bilo izkazano posebno priznanje in mesto v samem vrhu jugoslovanske arheološke vede. Na temo starejše železne dobe v Istri je Kristina Mihovilić na ljubljanski univerzi leta 2001 tudi doktorirala in bila promovirana v naziv doktorica znanosti. Z oddelkom za arheologijo in slovenskimi kolegi je ostala v stalnem stiku in z njimi sodelovala skoraj štiri desetletja, številni ljubljanski študentje pa jo pomnijo s terenske prakse z izkopavanjem na Monkodonji. Spominjajo se je z veliko naklonjenostjo in spoštovanjem.

Že kot študentka je Kristina Mihovilić sodelovala na številnih arheoloških izkopavanjih tako v Sloveniji, npr. pri izkopavanjih na gradišču Cvinger nad Virom pri Stični pod vodstvom prof. dr. Gabrovca, kot tudi na raznih izkopavanjih v Istri, kjer se je predvsem pod vodstvom Borisa Bačića, takrat vodilnega arheologa za prazgodovinsko arheologijo in ravnatelja Arheološkega muzeja Istre v Pulju, kalila v odlično strokovnjakinjo in izvrstno poznavalko arheoloških najdišč v razgibani istrski pokrajini. Tako je leta 1974 dobila zaposlitev v Arheološkem muzeju Istre v Pulju, kjer je ostala vse do svoje upokojitve 2016. Prešla je vse poklicne stopnje v muzealstvu, najprej je bila kustodinja, nato višja kustodinja in muzejska svetnica ter hkrati vse do upokojitve dolgoletna voditeljica Prazgodovinske zbirke, v letih 1995–1996 je bila vršilka dolžnosti ravnateljice muzeja, v letih 2002–2006 pa tudi ravnateljica muzeja. Izkazala se je z izjemno discipliniranostjo, bila je zanesljiva in zelo učinkovita pri svojem delu, označevale so jo izredne organizacijske sposobnosti. Iz lastnih izkušenj pri skupnih arheoloških izkopavanjih na Monkodonji in Mušegu ter pri pisanju in pripravi

¹ K. Mihovilić, Nekropola Gradine iznad Limskog kanala / La necropoli del castelliere "Gradina" sovrastante il Canale di Leme. – *Histria archaeologica* III/2, 1972 (1977).

² S. Gabrovec, K. Mihovilić, Istarska grupa. – V: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja V. Željezno*

doba, 1987, 293–338, t. 30–34. – Sarajevo.

njihovih objav dobro vem, da je bilo z njene strani vse izpeljano odlično.

Kristina Mihovilić se je v svojem bogatem znanstvenoraziskovalnem in muzejskem delu posvečala predvsem obdobjem bronaste in železne dobe v Istri. Vodila je številna arheološka izkopavanja, med katerimi naj na tem mestu omenim le nekatera, npr. v Nezakciju, na Gradcu-Turan nad Raškim zalivom, na Sv. Martinu in Limski gradini nad Limskim zalivom, Pečinovcu, v Pečini na Gradini pri Premanturi, na Puntji Kašteja pri Medulinu, na Petrovcu pri Višnjaju, na Maklavunu, zaradi obnovitvenih del tudi ob stavbi Arheološkega muzeja Istre v Pulju ter na Monkodonji in Mušegu. Slednja izkopavanja so potekala pod njenim sovodstvom v okviru mednarodnega sodelovanja Arheološkega muzeja Istre v Pulju s prazgodovinskim inštitutom z berlinske Svobodne univerze in oddelkom za arheologijo ljubljanske Filozofske fakultete ter Zavičajnim muzejem Grada Rovinja. Občudovanja vredno je, da je večino svojih izkopavanj tudi promptno znanstveno obdelala in objavila, hkrati pa jih je pogosto predstavila tudi na tematskih muzejskih predstavah in razstavah. V času ravnateljavanja Vesne Girardi-Jurkič je bila Kristina Mihovilić avtorica ali soavtorica izredno odmevnih arheoloških razstav, ki so ponesle sloves arheološke Istre v širni svet, npr. razstave z razstavnimi katalogi "Arheologija i umjetnost Istre / Archaeologia e arte dell'Istria" 1985 (Pulj/Pula, Benetke/Venezia, Verona, Milje/Muggia),³ "Histri i Etruščani" 1986 (Pulj/Pula, Verona, Rijeka, New York, Zadar, Sarajevo, Zenica, Dubrovnik, Priština, Mali Lošinj)⁴ in "Der Zauber Istriens. Eine Ausstellung über kroatische Geschichte, Kunst und Kultur" 1999 (Dunaj/Wien)⁵ itd. Tovrstno razstavno dejavnost na mednarodni ravni je Kristina Mihovilić nadal-

jevala tudi pozneje, saj je npr. z razstavo "Histria – Istra – Istrien. Ein archäologisches Juwel in der Adria" 2005 gostovala v Berlinu,⁶ z razstavo »Monkodonja i Mušego« pa leta 2009 poleg v Rovinju tudi v Ljubljani in Kopru.⁷ Še posebej pa izstopa velika razstava iz leta 2013 v novem muzejsko-galerijskem razstavišču "Sveta Srca" v Pulju pod naslovom "Histri u Istri / Gli Istri in Istria / The Histri in Istria", ki jo je spremljala tudi obsežna in bogato ilustrirana monografija s sintetičnim pregledom železne dobe v Istri.⁸

Ob številnih razstavah in obsežnem muzejskem delu, ki so zagotovo zahtevali mnogo časa, dela in truda, pa se je Kristini Mihovilić uspelo – kot že omenjeno – uspešno posvečati tudi znanstvenoraziskovalnemu delu. Je avtorica nadvse številnih strokovnih in znanstvenih člankov, objavljenih tako v domačih kot tujih strokovnih revijah in publikacijah, pa tudi v poljudnoznanstvenem časopisu.⁹ Sodelovala je na številnih mednarodnih simpozijih in konferencah ter s svojimi prispevki vedno obogatila tudi njihove zadevne publikacije. Med drugim je prispevala kar nekaj ključnih razprav za Arheološki vestnik, npr. o depojskih najdbah v Istri,¹⁰ o situli s prikazom pomorske bitke iz Nezakcija,¹¹ o najdbah kratkih mečev¹² in plavutastih sekir¹³ iz Istre ter kot zadnje v sklopu "Gabrovčevega dne" pregled Istre v železni dobi.¹⁴ Ob teh številnih

⁶ K. Mihovilić, *Ein archäologisches Juwel in der Adria*. – Monografije i katalogi 15, 2005.

⁷ K. Mihovilić, B. Hänsel, B. Teržan., D. Matošević, Ž. Kovačić, *Monkodonja i Mušego. Izložba Rovinj. Zavičajni muzej Grada Rovinja 18. 06.–30. 09. 2009.* – Arheološki muzej Istre. Katalog 79, 2009.

⁸ K. Mihovilić, *Histri u Istri / Gli Istri in Istria / The Histri in Istria*. – Monografije i katalogi 23, 2013.

⁹ Na tem mestu žal ne moremo podati njene celotne bibliografije, načrtovana je za naslednji zvezek Histrie archaeologice.

¹⁰ K. Mihovilić, *Nalazi prahistorijskih ostava na području Istre / Vorgeschichtliche Hortfunde in Istrien*. – *Arheološki vestnik* 42, 1991, 207–218.

¹¹ K. Mihovilić, *Die Situla mit Schiffskampfszene aus Nesactium*. – *Arheološki vestnik* 43, 1992, 67–78.

¹² K. Mihovilić, *Kratki mač – bodež s trokutastim pločom za nasad ručke iz Istre / Kurzscherwer – Dolche mit dreieckiger Griffplatte aus Istrien*. – *Arheološki vestnik* 52, 2001, 173–179.

¹³ K. Mihovilić, *Brončane sjekire sa zaliscima u Zbirci Arheološkog muzeja Istre u Puli / Bronze winged axes in the Collection of the Archaeological Museum of Istria in Pula, Croatia*. – V: S. Tecco Hvala (ur.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 2014, 113–121.

¹⁴ K. Mihovilić, *Istra kroz železno doba / Istra in the Iron Age*. – *Arheološki vestnik* 72, 2021, 509–531.

³ Glej K. Mihovilić, *Istra u prapovijesti*. – *Arheologija i umjetnost Istre*, Monografije i katalogi 3, 1985, 15–20; K. Mihovilić et al., *Katalog*. – *Arheologija i umjetnost Istre*, Monografije i katalogi 3, 1985, 44–53; K. Mihovilić, *L'Istria nella preistoria*. – *Archeologia e arte dell'Istria*, Monografije i katalogi 1, 1985, 22–28; K. Mihovilić, K. Buršić-Matijašić, *Katalog*. – *Archeologia e arte dell'Istria*, Monografije i katalogi 1, 1985, 29–51.

⁴ Glej *Histri i Etruščani / Histri ed Etruschi*, Monografije i katalogi 2, 1986.

⁵ Glej K. Mihovilić, *Vorgeschichte auf dem Boden des heutigen Istrien*. – *Der Zauber Istriens. Eine Ausstellung über kroatische Geschichte, Kunst und Kultur*, 1999, 8–12; skupaj s soavtorico K. Buršić-Matijašić, *Katalog der Gegenstände aus den vorgeschichtlichen Epochen*. – *Der Zauber Istriens. Eine Ausstellung über kroatische Geschichte, Kunst und Kultur*, 1999, 16–26.

znanstvenih člankih je treba še posebej izpostaviti njene monografske objave, predvsem dve obsežni monografiji o glavnem mestu Histrov – Nezakciju, tako o arheoloških najdbah s starih izkopavanj¹⁵ kot tudi o novejših,¹⁶ odkritih pod njenim ostrim očesom, in pa že omenjeno obsežno sintezo o Istri v železni dobi.¹⁷ Ne nazadnje je Kristina Mihovilić soavtorica treh monografij o arheoloških izkopavanjih na bronastodobni gradini Monkodonja in gomilah pripadajoče nekropole na Mušegu, ki dajejo povsem nov vpogled v podobo kaštelirske kulture bronastodobne Istre ter na njeno mesto kot veznem členu med kulturami Sredozemlja in srednje Evrope. To so knjige Monkodonja 1 (2015), Monkodonja 3 (2020) in Monkodonja 4 (2022), pri čemer je na tekstih slednje knjige delala dobesedno do svojega zadnjega dne.¹⁸

¹⁵ K. Mihovilić, *Nezakcij. Prapovijesni nalazi 1900.–1953. / Nesactium. Prehistoric finds 1900–1953.* – Monografije i katalozi 11, 2001.

¹⁶ K. Mihovilić, *Nezakcij – nalaz grobnice 1981. godine / Nesactium. The discovery of a Grave Vault in 1981.* – Monografije i katalozi 6, 1996.

¹⁷ Glej opombo 8.

¹⁸ Glej B. Hänsel, K. Mihovilić, B. Teržan, *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Knjiga 1. Iskopavanje i nalazi građevina / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 1. Die Grabung und der Baubefund.* – Monografije i katalozi 25, 2015; B. Hänsel†, K. Mihovilić, B. Teržan et al., *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre. Knjiga 3. Nalazi od metala, gline, kosti i kamena, kao i ljudskih i životinjskih kostiju / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 3. Die Funde aus Metall, Ton, Knochen und Stein sowie die menschlichen und tierischen Knochen.* – Monografije i katalozi 34, 2020; K. Mihovilić, B. Teržan et al., *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog*

Za svoje uspešne arheološke dosežke je bila Kristina Mihovilić izvoljena v dopisno članico Nemškega arheološkega inštituta (DAI Berlin), kar je častno in izrazito prestižno imenovanje. V zvezi z arheološkimi izkopavanji na Monkodonji ter restavriranjem in prezentacijo njenih arhitekturnih ostalin je treba posebej omeniti v letu 2002 podeljeno nagrado Sveta Evrope za kulturno dediščino – Europa Nostra, “Prix Europa Nostra Award”. Za razstavni projekt “Histri u Istri” je bila leta 2013 Kristini Mihovilić podeljena nagrada “Josip Brunšmid” Hrvatskega arheološkega društva, leta 2015 letna nagrada Hrvatskega muzejskega društva za soavtorstvo pri monografiji Monkodonja, leta 2016 pa je bila prejemnica nagrade za življenjsko delo “Don Frane Bulić” Hrvatskega arheološkega društva.

Kristina Mihovilić nam je zapustila zelo bogat znanstveni opus, s katerim se je trajno vpisala med najpomembnejše strokovnjake za prazgodovino Istre in Caput Adriae. Z njenim veliko prezgodnjim odhodom smo izgubili ne le nenadomestljivo strokovnjakinjo, ki jo bomo vsi zelo pogrešali, temveč tudi nadvse drago prijateljico. Ostala nam bo v nepozabnem spominu kot mila in plemenita, vse razumevajoča osebnost.

Biba Teržan

doba Istre. Knjiga 4. Mušego/Mon Sego – grobni tumuli – nekropola gradine Monkodonja i brončanodobni tumuli Istre / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Teil 4. Mušego/Mon Sego, Grabhügel – eine Nekropole von der Gradina Monkodonja und die bronzezeitlichen Grabhügel Istriens. – Monografije i katalozi 37, 2022.

Otto-Herman Frey (1929–2023)

Zanimanje nemških arheologov za jugovzhodno Evropo in tudi slovenske dežele je temeljilo med obema vojnama na univerzalni vedoželjnosti njihove arheološke šole za tukajšnjimi zgodovinskimi pričevanji in arheološkim gradivom, shranjenim v osrednjih državnih muzejih, predvsem v Prirodoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju, pa v Zagrebu, Sarajevu, Splitu in tudi Narodnem muzeju v Ljubljani. Zato ni naključje, da so septembra leta 1935 arheologi podonavskih dežel za cilj svojega potovanja izbrali prav Ljubljano in Zagreb s poudarkom na spoznavanju Japodov, prazgodovinskih gradišč, sledov osvajanj Rimljanov ter poznoantičnih zapor in utrd. Med udeleženci je bilo deset Nemcev, šest Madžarov, dva Avstrijca, po en Anglež, Holanec in Italijan ter enajst Jugoslovancev, zbranih od Maribora do Splita. Program študijskega bivanja na Slovenskem z ogledom kolišč na Ljubljanskem barju, halštatskih gradišč in gomil, rimskih spomenikov in utrd ter muzejev je pripravil Balduin Saria s sodelovanjem Rajka Ložarja, Franca Lorgerja in Franja Baša; ogled Gradu pri Šmihelu pod Nanosom na italijanski strani pa so izpeljali ob pomoči Giovannija Battiste Brusina.¹

Med nemškimi arheologi je bil tudi prof. Wolfgang Dehn iz Trierja, poznejši predstojnik Prazgodovinskega seminarja Univerze Philipps v Marburgu na Lahni, ki je po vojni ponovno vzpostavil dobre stike z jugoslovansko arheologijo in posebej Ljubljano. Ko se je kustos Narodnega muzeja v Ljubljani Stane Gabrovec v letih 1959 in

1960 strokovno izpopolnjeval kot asistent pri prof. Walterju Kimmigu na Univerzi Eberharda Karla v Tübingenu,² je sodeloval tudi pri izkopavanjih znamenitega halštatskega gradišča Heuneburg ob zgornji Donavi, ki jih je vodil W. Dehn.³ Prav heuneburška izkopavanja z okoliškimi knežjimi gomilami so bila najpomembnejša stična točka nemških arheologov železne dobe, naslednikov znamenite arheološke šole Gera von Merharta,⁴ ki je iskala korenine civilizacije severno od Alp tudi v kulturah Apeninskega polotoka in Balkana.

V času bivanja v Nemčiji je prek Dehna spoznal Gabrovec njegovega asistenta Otta-Hermana Freya, s katerim ga je močno povežalo prav raziskovanje prostora severne Italije in jugovzhodnih Alp v starejši železni dobi. Zato ni naključje, da je nekaj let pozneje pri arheoloških izkopavanjih utrd na stiškem Cvingerju, skupnem slovensko-nemškem projektu s sodelovanjem profesorja Stephena Foltinyja iz ameriške univerze Princeton, imel univerzitetni seminar iz Marburga s profesorjema Dehnom in Freyem zelo pomembno vlogo. Gabrovec se je z dragoceno izkušnjo izkopavanja stratigrafije v Heuneburgu in lastnega vodenja zahtevne raziskave Gomilarjeve gomile v obdobju 1960–1964 leta 1967 lotil večletnega projekta raziskave obrambnih zidov železnodobnega naselja na Cvingerju, pri katerem sta sodelovala tudi slovenska arheologa Franc Leben z Inštituta za arheologijo SAZU in Drago Svobljšek iz Goriškega muzeja in v katerem je Gabrovcu stala ob strani marburška ekipa s Freyem

¹ B. Saria, Šesto naučno putovanje nemačkih i podonavskih arheologa, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1, 1935, 735–740; S. von Schnurbein, Gerhard Bersu und die „Studienfahrten deutscher und donauländischer Bodenforscher“. – *Bericht Römisch-Germanische Kommission* 100, 2019 [2020], 97–117.

² Stane Gabrovec, Wolfgang Kimmig. – *Arheološki vestnik* 53, 2002, 404–405.

³ S. Gabrovec, Wolfgang Dehn (1909–2001). – *Arheološki vestnik* 53, 2002, 403–405.

⁴ S. Gabrovec, Merhartova šola in njen pomen za slovensko arheologijo. – *Arheo* 4, 1984, 10–14.

na čelu in asistentom Volkerjem Pinglom, risarko Jutte Weber ter študentoma Reimom Lunzom in Herbertom Lorenzem.

Začetno sodelovanje ter zelo uspešne raziskave obzidij in pripadajočih naselbinskih slojev iz leta 1967 so Gabrovec, Frey in Foltiny skupaj izčrpno predstavili domači in tuji strokovni javnosti v prvem poročilu o naselbinskih izkopavanjih v Stični.⁵ Gabrovčevo dolgoletno prijateljstvo in sodelovanje s Freyem se zrcali tudi v drugih skupnih objavah,⁶ na Stično in prijatelja Staneta je Freya vezala tudi njegova priljubljena tema situlske umetnosti.⁷ Rezultati večletnega uspešnega projekta raziskave naselja na Cvingerju so bili izčrpno objavljeni v monografiji, v kateri sta svoj del poročil napisala tudi Frey in Pingel.⁸

Številne med našo generacijo študentov je Frey v Stični osebno s vztrajnim strganjem naučil razlikovati posamezne zemeljske sloje z arheološkimi kulturnimi značilnostmi in prepoznati iz majhnih črepij raznovrstno posodje. Ob nedeljah smo obiskovali dolenjska gradišča in s kompasom v roki skicirali obode nasipov in teras, pod katerimi so skrita nekdanja obzidja.⁹ Za nekatere, ki smo preživljali mednarodne poletne raziskave v Stični, je bilo druženje s Freyem v mnogočem spodbuda tudi v njihovem izbornem kariernem delu (Biba Teržan, Janez Dular, Drago Svolfjšak).

Sam sem doživel Freya v Stični kot projektu in terenskemu delu povsem predanega človeka, nekoliokrat pa povsem osebno ob priložnostnem obedu skupaj z Gabrovcem v znameniti gostilni v vasi Krka, znani po izborni pečeni postrvih. Z

⁵ S. Gabrovec, O.-H. Frey, S. Foltiny, Prvo poročilo o naselbinskih izkopavanjih v Stični. – *Arheološki vestnik* 20, 1969, 177–196; S. Gabrovec, O.-H. Frey, S. Foltiny, Erster Vorbericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična (Slowenien). – *Germania* 48, 1970, 12–33; A fortified settlement and tumulus cemetery of the iron age at Stična in Slovenia. – *Etruscans* 2/1970–1972, 24–30, 48–54.

⁶ O.-H. Frey, S. Gabrovec, K latenski poselitvi Dolenjske: prvi rezultati izkopavanj na stiškem naselju. – *Arheološki vestnik* 20, 1969, 7–26; O.-H. Frey, S. Gabrovec, Zur Chronologie der Hallstattzeit im Ostalpenraum. – *Actes du VIIIe congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, 1971, 193–218. – Beograd.

⁷ O.-H. Frey, Ein verzierter Ohrring aus Stična. – *Jahrbuch Römisch-Germanisches Museum Mainz* 13/1, 1966, 44–48; O.-H. Frey, Über die Ostalpen zur Keltiké. – *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*. Situla 44, 2007, 777–788.

⁸ S. Gabrovec, Stična I, Naselbinska izkopavanja / Siedlungsausgrabungen. – *Catalogi et monographiae* 28, 1994.

⁹ O.-H. Frey, Halštatska naselja na Dolenjskem (Les établissements halstattiens à Dolenjsko (Basse Carniole)), *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969, 17–22.

naklonjenostjo sta mi skupaj z Dehnom omogočila študijsko bivanje v Marburgu ravno v letu, ko je Frey odhajal za predstojnika v Hamburg. V zimskem semestru 1969/1970, ko se je že odpravljaj, sem pri njem še opravil statistiko grobnih pridatkov iz 2500 grobov z Mosta na Soči na podlagi poročil Carla Marchesettija iz let 1885 in 1893; leta pozneje pa ga obiskal tudi v Hamburgu, kjer je odpiral nova poglavja keltskih študij z zbranimi doktoranti in revijo *Hamburger Beiträge zur Archäologie*.

Frey je bil tisti, ki je ob izjemnih najdbah iz gomil v Kandiji v Novem mestu s priporočilom odprl slovenskim muzejem vrata restavratorske delavnice v Mainzu, kjer še danes restavrirajo grobne najdbe s Kapitelske njive v Novem mestu. Ob svojem delu se je tudi pozneje vedno znova vračal k posameznim temam železnodobne arheologije na Slovenskem, kot so fibule zahodnohalštatske vrste, halštatska oborožitev, predrte pasne spone, keramika s črno-rdečimi pasovi, naselbinska izkopavanja v Stični, nošnja halštatskih bodal in okrasna svastika z Magdalenske gore pri Šmarju.¹⁰

Otto-Herman Frey je bil najmlajši med znamenitimi nemškimi arheologi (Hermann Müller-Karpe, Georg Kossack, Wolfgang Kimmig, Joachim Werner), ki so s svojimi preglednimi deli močno vplivali na razumevanje pozne bronaste in starejše železne dobe ter pozne antike v Evropi in tudi na Slovenskem. S svojim znanstvenim in pedagoškim opusom je Frey zaznamoval predvsem dve veliki temi evropske prazgodovine: situlsko in keltsko umetnost.

Rokopis disertacije o figurativno okrašenih situlah Wolfganga Luckeja iz leta 1939 je Frey uredil dve

¹⁰ O.-H. Frey, Fibeln vom westhalstättischen Typus aus dem Gebiet südlich der Alpen. – *Oblatio. Raccolta di studi di antichità ed arte in onore di Aristide Calderini*, 1971, 355–386; O.-H. Frey, Bemerkungen zur hallstättischen Bewaffung in Südostalpenraum. – *Arheološki vestnik* 24, 1975, 621–636; Durchbrochene Frühlatènegürtelhaken aus Slowenien. – *Opuscula Iosepho Kastelec sexagenario dicata*. Situla 14/15 1974, 129–142; O.-H. Frey, Schwarz-rot gebänderte Keramik in der Zone südlich der Alpen. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 4, 1974, 97–102; O.-H. Frey, Bericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična (Slowenien). – V: *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, 1974, 151–162; O.-H. Frey, Zur Tragweise hallstattzeitlicher Dolche in Slowenien (O načinu nošnje halštatskih bodal v Sloveniji). – *Gabrovčev zbornik. Zbornik, posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*. Situla 20/21, 1980, 333–342; O.-H. Frey, Ein Zierstück der späten Hallstattzeit von der Magdalenska gora bei Šmarje. – V: *Die Hallstattkultur. Bericht über das Symposium in Steyr 1980, 1981, 227–240*. – Linz.

desetletji pozneje, ga dopolnil in izdal,¹¹ obenem pa se je s študijskimi bivanji v krajih Rim, Bologna in Este poglobil v študij situlskih spomenikov in njihovih grobnih kontekstov v venetskem prostoru. Pri obravnavi začetkov situlske umetnosti je v habilitacijskem delu postavil kronološko shemo estenskega prostora ter utrdil tudi pojem skupnega jugovzhodnoalpskega prostora v starejši železni dobi.¹² Navedena dela še danes veljajo za temelj, brez katerega v evropski arheologiji ne moremo razpravljati o pomenu tega likovnega in kulturnega fenomena. Njegove opombe k figuraliki vzhodnohalštatskega kroga¹³ so primer izbrane teme, ki je postala stalnica številnih razprav o likovnih upodobitvah halštatske dobe.

Freyeve objave so se časovno ujemale s pripravo in odprtjem velike mednarodne razstave s katalogom *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov* v izvedbi strokovnjakov iz Padove, Ljubljane in z Dunaja (1962), kjer je bila razstava tudi predstavljena, ter nekaj pozneje tudi reprezentančne izdaje *Umetnost situl* (1965) avtorjev Giulie Fogolari, Staneta Gabrovca, Jožeta Kastelica in Karla Kromerja.¹⁴ Pa tudi z referatom Gabrovca na kongresu Arheološkega društva Jugoslavije (1963), v katerem je, tudi s pomočjo nastajajočega rokopisa Freyvega habilitacijskega dela, povezal halštatske skupnosti Slovenije s severnoitalskim prostorom, še posebej estenskim.¹⁵

Z odhodom v Hamburg leta 1970 je Frey svoje delovno življenje v tradiciji von Merhartove/Dehnove marburške študijske šole intenzivno posvetil keltski civilizaciji na splošno, obenem pa tudi posameznim pojavom, kot so bili etruščanski importi in njihov vpliv na razvoj in pomen umetnostnega keltskega stila ter tudi pomenu same

distribucije posameznih predmetov. V obdobju predstojništva v Hamburgu (1970–1976) in tudi pozneje ob vrnitvi v Marburg do njegove upokojitve sta bila univerzitetna inštituta z njegovim delom in doktoranti pomembni središči keltskih raziskav v Evropi tako s pogledom na njihov svet severno od Alp kot na dediščino keltskih plemen z območja severne Italije in južnoalpskih dolin.

Frey je z izdajo posebne tematske številke načel problem razumevanja prehoda iz stare halštatske v mlajšo latensko stopnjo v srednji Evropi ter spodbudil načrtno preučevanje importov iz Sredozemlja.¹⁶ Osnove za to je imel v dobrem poznavanju etruščanske civilizacije, s katero se je spoznal že pri pripravi svoje habilitacijske študije. V njej je iskal korenine situlske umetnosti in številni etruščanski importi v zahodnohalštatske skupnosti so bili zanj pomemben element pri razumevanju nastanka in razlagi razvoja zgodnjelatenskega keltskega stila.¹⁷

Prav poznavanje dragocenih etruščanskih izdelkov, ki so bili predmet trgovanja ali odpiranja prostora, je Freyu omogočalo, da je lahko prepričljivo povezoval ta dva različna nazorska in likovna stila.¹⁸ V vrsti razprav o kanonu zgodnje keltske umetnosti je dopolnjeval temeljno študijo Paula Jacobstahla *Early Celtic Art* (1944) ter sodobnejše razprave zakonskega para Ruth in Vincent Megaw.¹⁹

Z obravnavo bronastega figuralno okrašenega torkvesa s tremi Janusovimi glavami in levoma iz Glauberga²⁰ je Frey nehote napovedal odkritje ene najimenitnejših keltskih gomil in njenega obodnega jarka v Glaubergu ter obeh grobov veljakov v letih

¹¹ W. Lucke, O.-H. Frey, *Die Situla in Providence*, 1962. – Berlin.

¹² O.-H. Frey, Der Beginn der Situlenkunst im Ostalpenraum. – *Germania* 40, 1962, 56–72; O.-H. Frey, Der Ostalpenraum und die antike Welt in der frühen Eisenzeit. – *Germania* 44, 1966, 48–66; O.-H. Frey, *Die Entstehung der Situlenkunst. Studien zur figürlich verzierten Toreutik von Este*, 1969. – Berlin.

¹³ O.-H. Frey, Bemerkungen zu figürlichen Darstellungen des Osthallstattkreises. – V: *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag*, Arch. Austr. Beih. 13, 1976, 578–587.

¹⁴ J. Kastelic (ur.), *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov. Situle od Pada do Donave. Razstava Padova–Ljubljana–Dunaj*, 1962. – Ljubljana; J. Kastelic, G. A. Mansuelli, K. Kromer, *Umetnost situl*, 1965. – Beograd–Ljubljana.

¹⁵ S. Gabrovec, Halštatska kultura Slovenije, *Arheološki vestnik* 15–16/1964–1965, 21–63, op. 84 / S. Gabrovec, Zur Hallstattzeit in Slowenien, *Germania* 44, 1966, 1–48, op. 84.

¹⁶ O.-H. Frey, Einführung in die Problematik »Hallstatt D3 – Latene A«. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie* II/2, 1972, 169–179.

¹⁷ O.-H. Frey, Eine etruskische Bronzeschnabelkanne, *Annales littéraires de l'Université de Besançon. Archéologie* 2, 1955; O.-H. Frey, Die Zeitstellung des Fürstengrabes von Hatten im Elsaß, *Germania* 35, 1957, 229–249; W. Dehn, O.-H. Frey, Southern imports and the Hallstatt and Early La Tène Chronology of Central Europe. – V: *Italy before Romans. The Iron Age, Orientalizing and Etruscan Periods*, 1979, 489–511.

¹⁸ O.-H. Frey, Zur Bronzeschnabelkanne in Besançon. – *Hommages à Lucien Lerat*, 1984, 293–316; O.-H. Frey, The Stone Knight, the Sphinx and the Hare. New aspects of Early Figural Celtic Art. – *Proceedings of the Prehistory Society* 64, 1998, 1–14.

¹⁹ O.-H. Frey, *Das Grab von Waldalgesheim*. – V: H.-E. Joachim, *Waldalgesheim. Das Grab einer keltischen Fürstin*, Kataloge Rheinisches Landesmuseum Bonn 3, 1995, 159–206.

²⁰ O.-H. Frey, Zu einem keltischen Halsring aus Glauberg. – *Ulrich Fischer zum 65. Geburtstag am 3. Juli 1980 gewidmet*, Fundberichte aus Hessen 19/20, 1979/80 (1980), 609–615.

1994 in 95 z dragocenimi pridatki.²¹ Ob vznožju gomile odkrita monumentalna kamnita plastika bojevnika ter obravnava figuralike na bronastem posodju sta za naslednji dve desetletji zaznamovali njegove raziskave o prepletu etruščanske in keltske likovne mistike ter njihovem duhovnem svetu.²² Njegov velik delež pri vrednotenju grobnih

pridatkov iz gomile v Glaubergu je prepoznalo tudi ministrstvo dežele Hessen leta 2020 in mu podelilo Goethejevo plaketo, visoko priznanje za »očeta keltskih raziskav«.

Kot velik človek, učitelj številnih generacij in raziskovalec preteklosti bo ostal zapisan v spominu slovenske arheologije.

Mitja Guštin

²¹ F.-R. Herrmann, O.-H. Frey, *Die Keltenfürsten aus Glauberg. Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel bei Glauburg-Glauberg, Wetteraukreis, Arch. Denkmäler Hessen 128/129*, 1996; O.-H. Frey, F.-R. Hermann, *Ein frühkeltischer Fürstengrabhügel am Glauberg im Wetteraukreis, Hessen. – Germania 75*, 1997, 459–550.

²² O.-H. Frey, *Wer waren die Kelten? Zeugnisse aus der antiken Welt und archäologischer Befund. – V: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg. Glaube-Mythos-Wirklichkeit*, 2002, 47–57. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Die Fürstengräber vom Glauberg. Jenseitsvorstellungen und Bestattungsbrauchtum. – V: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg. Glaube-Mythos-*

Wirklichkeit, 2002, 172–185. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Menschen oder Heroen? Die Statuen vom Glauberg und die frühe keltische Grossplastik. – V: Das Rätsel vom Glauberg. Glaube-Mythos-Wirklichkeit*, 2002, 208–218. – Stuttgart; O.-H. Frey, *Keltische Kunst in vorrömischer Zeit*, Kleine Schriften 57, 2007 (ponatis 2015); O.-H. Frey, *Wer war der Mann aus Grab 2 vom Glauberg*, Kleine Schriften 60, 2014.

